

In veel opzichten dwingt de door Hartmann ondernomen poging tot reconstructie van het middeleeuwse landschap in dit deel van Zuid-Limburg respect af. Veel werk heeft hij moeten verzetten om de verspreid liggende bronnen zodanig te bewerken dat zij een bijdrage konden leveren aan deze poging tot reconstructie. Ondanks deze waardering moet ik vaststellen dat het werk mij niet in alle opzichten heeft kunnen overtuigen.

G. J. Borger

A. Korteweg, e.a., ed., *'t Is vol van schatten hier ... Nederlandse literatuur tentoongesteld in het Letterkundig Museum*, I, 1750-1940 en II, na 1940 (2 dln.; Amsterdam: De Bezige Bij, 's-Gravenhage: Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, 1986, 336 + 240 blz., f75,-, ISBN 90 234 5292 5).

Wanneer de bloei van een letterkunde kan worden afgemeten aan de hoeveelheid recente inleidingen, gidsen en plaatwerken, dan gaat het goed met de Nederlandse letteren, *'t Is vol van schatten hier ...* is een luxueuze literaire atlas die gedeeltelijk de plaats inneemt van het onbevredigende *Ik probeer mijn pen ...* uit 1979. Dit laatste werk werd bedorven door de kinderachtige bijschriften; *'t Is vol van schatten*, dat er een aantal illustraties mee gemeen heeft, tracht het onderwerp op een volwassener manier te benaderen. De opzet is bovendien beperkter, zodat aan iedere auteur afzonderlijk meer aandacht kon worden geschonken. Ondanks veel fraais en boeiends in de presentatie zijn er ook ditmaal echter dingen die verwondering wekken.

Aanleiding tot de uitgave was de opening van de nieuwe permanente tentoonstelling in het Nederlands Letterkundig Museum in Den Haag. Het thema is dan ook afgebakend overeenkomstig de doelstellingen van dit museum: alleen de Noordnederlandse literatuur na 1750. De Vlaamse, Friese en Afrikaanse auteurs blijven daar buiten (zelfs Elisabeth Eybers mag niet meedoen). Evenmin is er in het boek ruimte gemaakt voor de talrijke verdienstelijke prozaschrijvers die zichzelf niet allereerst als belletrist zagen. De Nederlandse literaire cultuur wordt zodoende hoogst eenzijdig voorgesteld, met als vanouds een overgrote nadruk op de lyriek. Een voorwoord over de geschiedenis van het museum had over de beginselen die tot deze selectie hebben geleid meer duidelijk kunnen maken dan een vage verwijzing naar 'het concept van de tentoonstelling'.

Natuurlijk moet een uitgave als deze een zo groot mogelijk publiek kunnen bereiken. De literair-historische commentaren zijn zeer algemeen gehouden, en streven niet naar nieuwe of gewaagde inzichten. Allerlei gebreken in de traditionele interpretatie vallen nu wel eens te meer op. Zo zou bijvoorbeeld de invoering van een begrip 'Biedermeier' een einde kunnen maken aan de onhandige tegenstelling van Romantiek en Verlichting in de Nederlandse negentiende eeuw. Bij de 'strijd tussen geest en zinnen' die de generatie rond 1910 zou hebben beheerst, kan een publiek geboren na 1945 zich waarschijnlijk weinig meer indenken; en is het niet beter te erkennen dat het 'experiment' in de literatuur van de laatste decennia een stijl is geweest zoals zoveel andere? Naast de samenvattingen voor beginners worden de documenten opeens zonder enige annotatie afgedrukt. De handschriften zijn voorzien van een nauwkeurige transcriptie, maar de pointe van vooral de negentiende-eeuwse stukken zal velen ontgaan. Of weet iedereen wat het is om 'Instituten te repeteren' (I, 41), of dat ds. Van Oosterzee 'stond' te Rotterdam (I, 51), en wat 'schot en tinsen

betalen' is (I, 82)? Blijkbaar dienen zij alleen om een soort *couleur locale* aan te brengen. Wanneer J. J. A. Gouverneur uit Homerus citeert, komt ook de transcriptie niet verder dan 'twee regels in het Griekse alfabet' (I, 79).

Het meest problematisch zijn de inleidingen bij de afzonderlijke auteurs. Sommige van de talrijke medewerkers zijn er voortreffelijk in geslaagd de betekenis van het besproken oeuvre in enkele regels weer te geven. Al te vaak echter wreekt zich het feit dat een literair werk geen levenswijsheid is in een min of meer toevallige verpakking. Een hinderlijk groot deel van de bijdragen is gesteld in een sentimenteel-invoelend jargon van de meest versleten soort. Geen gemeenplaats ontbreekt: Max Dendermonde is op zoek naar de zin van het bestaan (II, 76), en Ed Hoornik schrijft 'vanuit de spanning tussen enerzijds het heden en de werkelijkheid van de anderen, anderzijds het verleden en het verlangen van het ik' (I, 326). Vlak naast het cliché bloeit het stijlbloempje: zo wordt er reeds in het debuut van Achterberg 'een existentiële leegte ervaren, die geconcretiseerd is in een afwezige vrouwelijke verschijning' (II, 30). De redactie had het advies van Jan Greshoff 'Aan een dichter' (I, 189) in sommige gevallen beter bij het verzoek om medewerking kunnen insluiten.

Er is in deze twee delen veel moois te zien, en het loont dikwijls de moeite om zorgvuldig te kijken en te ontcijferen. Een literatuurgeschiedenis is de uitgave nauwelijks, maar zij geeft de lezer een blik in het werkvertrek; en daar ontstaat een vertrouwdheid met de literatuur van een heel andere aard. Het Letterkundig Museum in ieder geval heeft hiermee de zin van zijn bestaan overtuigend bewezen.

W. E. Krul

A. H. Bredero, *Christenheid en christendom in de middeleeuwen. Over de verhouding van godsdienst, kerk en samenleving* (Kampen: Kok Agora, Kapellen: De Nederlandsche Boekhandel, 1986, 358 blz., f49,90, ISBN 90 242 7530 X, ISBN 90 289 1078 6).

Bredero's belangrijkste werk ligt op het terrein van de tegenstellingen tussen cluniacenzers en cisterciënzers in de twaalfde eeuw en op diverse aspecten van de middeleeuwse spiritualiteit. Pas in later jaren is hij zich ook meer gaan concentreren op Nederlandse geschiedenis. Omdat ongeveer tegelijkertijd een Nederlandstalige en een Franstalige bundel met opstellen van Bredero het licht zagen, zijn de meest kenmerkende facetten van Bredero's werkzaamheid buiten de hier te bespreken bundel van een negental grotendeels eerder in druk verschenen publikaties gebleven.

Dat is jammer, gezien de samenvatting van Bredero's opmerkingen in een interview, dat op 11 december 1986 in *NRC-Handelsblad* verscheen. Het kwam erop neer dat Bredero zijn werk grotendeels in het Frans heeft gepubliceerd, 'niet om er extra gewicht aan te geven, maar om het toegankelijk te maken voor mediaevisten van zijn niveau, voor wie het echt interessant is en van wie serieus commentaar is te verwachten'. In deze bundel wordt het Nederlandse publiek (en wellicht ook die enkele mediëvist op 'zijn niveau') helaas eigenlijk alleen in het stuk over 'Cisterciënzers en Cluniacenzers' (137-155) geconfronteerd met Bredero's specialisme: die bijdrage biedt echter geen diepgaande analyse, maar een algemeen inleidend overzicht.

Omdat de bundel is bedoeld voor een groot publiek, heeft de schrijver de oorspronkelijke annotaties drastisch uitgedund, kennelijk instemmend met de helaas door velen gedeelde mening, dat noten in een tekst storend zouden zijn. Ter nadere oriëntatie is wel een beknopte